

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΕΙΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ

ΑΡΧΙΜ. ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ Κ. ΠΟΛΑΚΗ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Α) ΜΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΝ ΤΩ ΣΥΝΔΕΣΜΩ, ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΕΛΠΙΔΟΣ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗΣ

Τὴν 31ην Ὀκτωβρίου, 451, ἐν τῇ δεκάτῃ πέμπτῃ συνεδρίᾳ τῆς τετάρτης οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὠρίζετο ὁ εἰκοστὸς ὄγδος κανὼν, ὁ καθιερωὼν καὶ ἐπισήμως τὴν διοικητικὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὴν ἐν γένει ἐξουσίαν τοῦ ἐπισκόπου ΚΠόλεως. Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης δὲν ἦσαν παρόντες ἐν τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπομένῃν, τὴν τελευταίαν, ἐνόμισαν ὅτι ὄφειλον νὰ διαμαρτυρηθῶσι διὰ τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην τῆς συνόδου, ἰσχυρισθέντες ὅτι αἱ ὁδηγίαι τὰς ὁποίας εἶχον, δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἔγκρισιν παρ' αὐτῶν τοῦ κανόνος. Ἡ στάσις αὕτη ἐξέφραζε τὰς σκέψεις τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ὅστις ἠρνήθη τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ κανόνος. Ἦτο ὁμοῦς στάσις ἀντιπατικῆ, καθ' ὅσον οἱ προηγουμένοι κανόνες εἶχον ἤδη ὀρίσει τὴν θέσιν τοῦ ἐπισκόπου ΚΠόλεως.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐπιγενεστέρας ἢ Ρώμῃ ἀνεγνώρισε τὸν κανόνα, ἀλλ' ἢ ἀναγνώρισις αὕτη δὲν στερεῖται εἰρωνείας. Διότι, ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης ἀνακηρυχθεὶς ὑπέρτατος καὶ μόνος τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας κυρίαρχος θεῖω δικαίῳ, ἔχων τὸ πλήρωμα τῆς ἱερωσύνης καὶ ἀλαθῆτως ἀποφαινόμενος ἐπὶ δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ζητημάτων, ἀπῆλειψε κατ' οὐσίαν τὴν ἱεραρχικὴν τάξιν τὴν καθορισθεῖσαν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων. Τὸ λογικὸν συμπέρασμα τῆς ἀνατροπῆς ταύτης εἶναι τὸ ὅτι ὁ εἰκοστὸς ὄγδος κανὼν ἤρχισε θεωρούμενος καὶ ὡς «αἰρετικὸς» ὑπὸ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν, καθ' ὅσον ἀντίκειται πρὸς τὴν θεῖω δικαίῳ παπικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅχι μόνον ὁ κανὼν ἐκεῖνος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ σύμπασα ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία μετὰ τῶν πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἀγνοοῦσιν ἀπολύτως τὸ τοιοῦτον πρωτεῖον θεῖω δικαίῳ τῆς Ρώμης.

Τόσον ὁ τρίτος κανὼν τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅσῳ καὶ οἱ κανόνες 7ος, 19ος καὶ 28ος τῆς τετάρτης οἰκουμενικῆς Συνόδου δὲν εἶναι ἀνθαίρετα δημιουργήματα φιλοδόξων βλέψεων, οὔτε προῆλθον ἐξ ὑφαρπαγῆς τινος. Ἡ ἱστορικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐδημιούργουν μεγίστας ὑποχρεώσεις καὶ εὐθύνας διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἢ τοιαύτη δὲ ἐξαίρετος ἀποστολὴ ἀπῆτει καὶ

ανάλογον ἐκκλησιαστικὴν διαμόρφωσιν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῆς. Καὶ ἡ ἐπιτυχία αὕτη εἶναι τοιαύτης φύσεως καὶ ἐκτάσεως, ὥστε δικαίως θαυμάζομεν τὴν διορατικότητα τῶν πατέρων ἐκείνων καὶ τὸ εὖστοχον τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν.

Ἡ ἰδιαίτουσα θέσις τοῦ ἐπισκόπου ΚΠόλεως διεμορφώθη ἀβιάστως, αὐτομάτως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, κατ' ἀδήριτον ἱστορικὴν ἀνάγκην καὶ διὰ σειρᾶς ἱστορικῶν γεγονότων, τῶν ὁποίων κέντρον ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ τετάρτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐπεκύρωσεν ἀπλῶς ὅ,τι ἤδη ὑφίστατο ἔργῳ.

Τὴν πραγματικότητα ταύτην προσεπάθει ἡ Ρώμη νὰ ἀγνοῇ. Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐκλατινισθεῖσα, ἐφεῦρε τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ Πέτρου, οὐδεμίαν ἄλλην ἐκκλησίαν θεωρεῖ ἰσοστάσιον, διότι πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι τὴν ὄντοτητα αὐτῶν ἀρῶνται ἐκ μόνου τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης. Διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ προεπόντως ἡ στάσις τῆς Ἀνατολῆς ἔναντι τῶν ρωμαϊκῶν βλέψεων καὶ ἀξιώσεων καὶ ἡ ἀλληλουχία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἕνεκα τῶν ὁποίων προήλθεν ἡ ἀπόφασις τῆς τετάρτης οἰκουμενικῆς Συνόδου, προβαίνομεν εἰς τὴν κατωτέρω ἱστορικὴν ἀνασκόπησιν, ἐξετάζοντες τὰ γεγονότα, εἰς τὰ ὁποία ὀφείλεται ἡ ἐξέχουσα θέσις ἐν τῇ οἰκουμενικῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ ἐπισκόπου ΚΠόλεως.

1. ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

Αἱ ἐκκλησίαι, τὰς ὁποίας ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνεργοὶ αὐτοῦ εἶχον ἰδρῦσει ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, δὲν εἶχον ταυτοχρόνως καὶ ὀργανισμὸν τινὰ σταθερόν. Αἱ διαιρέσεις ἦσαν ἀγεφύρωτοι μεταξὺ τῶν Ἰουδαϊζόντων, τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὴν τήρησιν τῶν νομικῶν διατάξεων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τῶν θεωρούντων τὸν χριστιανισμὸν θρησκείαν παγκοσμίου χαρακτῆρος. Οἱ ἐνθουσιασταὶ εἶνε οἱ ἐμπνέοντες τὴν πλήρη πεποίθησιν περὶ τῆς σωτηρίας ἐν Χριστῷ καὶ τῆς μακαριότητος τῆς αἰωνίου ζωῆς, οἱ δὲ πρῶτοι πιστοὶ ζῶσιν ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐν δόξῃ ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος. Ἐνισχύονται ἀμοιβαίως εἰς τὰς θρησκευτικὰς τῶν πεποιθήσεις, ἀλληλοβοηθοῦνται κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν δοκιμασιῶν καὶ ἐπιδίδονται μετ' ἀκατασχέτου ὀρμῆς εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ λόγου τοῦ εὐαγγελίου. Δὲν ὑπάρχει ὀργανικὸν σχέδιον ἐκ τῶν προτέρων κατεστρωμένον, οὔτε συστηματικὸς τις ὀργανισμὸς προκαθορισμένος. Ἐν τούτοις, αὐτὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεως τῶν πρώτων τούτων ἐκκλησιῶν δὲν δύναται νὰ ἐκφυγῇ τῶν ἀξιώσεων τοῦ ὕλικου ὀργανισμοῦ, τῶν ἀπαιτήσεων τῆς οἰκοδομῆς ψυχῶν, τῆς ἀποστολῆς, τῆς τάξεως.

Ἡ ἐνδοξία παρουσιά βραδύνει. Πολλοὶ τῶν πρώτων πιστῶν ἀπέθανον ἐν τῇ ἐλπίδι τῆς ἀναμονῆς ταύτης. Ἄλλ' ὁ λόγος τοῦ εὐαγγελίου ἀνθεὶ καὶ αἱ τάξεις τῶν πιστῶν πυκνοῦνται. Ζητήματα καὶ προβλήματα ἀναφύονται.

Ἡ ἀντίστασις κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν καὶ τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἕξω· ἡ πρόληψις πάσης ἐσωτερικῆς διαλυτικῆς τάσεως ὑπὸ τῶν διίσταμένων· ἡ ἀπόσπασις ἀπὸ τῶν πιέσεων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἀληθῶς παγκοσμίου πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου ἀπαιτοῦσι σταθερότητα ὀργανώσεως, ἀνταποκρινομένης πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὄρατῆς χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἡ ἐγκατάστασις κυβερνήσεως ἐκκλησιαστικῆς ἦτο ἔργον ἀπαιτήσαν χρόνον καὶ προσπαθείας, περὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔχομεν ἱστορικὰς πληροφορίες. Ἦτο καὶ ἔργον αὐθόρμητον, διότι δὲν προῆλθεν ἐκ σχεδίου καθωρισμένου ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' ἐνυπῆρχεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν λογικὴν τῶν γεγονότων καὶ εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

2. ΤΟΠΙΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

Αἱ πρωταρχικαὶ ἐκκλησίαι ἔχουσι χαρακτῆρα τοπικόν. Ἐκάστη τοπικὴ ἐκκλησία δὲν ὑπερβαίνει μὲν τὰ ὅρια αὐτῆς, ἀλλ' ἡ τοπικότης αὕτη δὲν εἶνε ἀπομόνωσις· διότι πάντως οἱ πιστοὶ ἔχουσι ζοηρὸν τὸ αἴσθημα, ὅτι ἀποτελοῦσιν ἐν καὶ μόνον σῶμα, σῶμα Χριστοῦ, ὅτι εἶνε ὁ Ἰσραὴλ τῆς Χάριτος διεσπαρμένος ἀνὰ τὸν κόσμον, πλὴν ἠνωμένος ἐν Χριστῷ. Πρὸς καιρὸν ἐφάνη, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, κέντρον καὶ ἀφετηρία τῶν ἀποστόλων, ἦτο ἅμα καὶ «μητρόπολις τῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης πολιτῶν», καθὼς θὰ ἐχαρακτήριζεν ὁ Εἰρηναῖος¹ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην. Ἄλλ' ἡ καταστροφή τῶν Ἱεροσολύμων (70) ἐματαίωσε τὴν διαμόρφωσιν πρωτείου τινός.

Ὅτε οἱ διασπαρέντες μετὰ τὸν λιθοβολισμόν τοῦ Στεφάνου καὶ τὸν διωγμὸν ἐφθασαν εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ἐπέτυχον τὸ κεφαλαῖῳδες ἱστορικὸν κατόρθωμα, τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ μεγάλῳ ἐκείνῳ ἑλληνικῷ κέντρῳ, ἡ σπουδαιότης τοῦ γεγονότος ἦτο τοιαύτη, ὥστε οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐξαπέστειλαν τὸν Βαρνάβαν εἰς Ἀντιόχειαν. Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων προσήρχετο ἐπίκουρος διὰ τῆς ἀποστολῆς ἀνδρὸς ἐξέχοντος διὰ τὴν πίστιν καὶ συνεδέετο μετὰ τῆς νέας ἐκείνης ἐκκλησίας². Τὸν σύνδεσμον τοῦτον ἐξεδήλωσαν καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἀσίας, τῆς Γαλατίας. Ὁ Παῦλος ἠνωσεν αὐτὰς εἰς κοινὴν προσπάθειαν ὑπὲρ τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων³. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἀπετέλουν οὕτω ἐν σῶμα, ἐξεδήλουν ἐμπράκτως τὴν ἀγάπην των, τὴν πνευματικὴν ἐνότητα τῶν πιστῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου μετὰ τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς τιμῆς ἧς ἀπέλαυον οἱ Δώδεκα καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου. Καὶ κοιναὶ διδακτικαὶ κατευθύνσεις

1. Πρβλ. K. Holl ἐν Ges. Aufs., II, 44 ἐξ.

2. Πράξ. 11.

3. Πρβλ. M. Goguel, La collecte en faveur des Saints de Jérusalem, ἐν «Revue d'histoire et de philosophie religieuses», V (1925), σ. 301—318.

ἀπηυθύνοντο πρὸς πολλὰς ἐκκλησίας. Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Πέτρου ἐγράφη διὰ τὰς ἐκκλησίας εὐρυτάτων περιφερειῶν. Καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας, ἀποτελοῦσαι ὁμάδα ὠργανωμένην, διδάσκονται καὶ καθοδηγοῦνται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς Ἀποκαλύψεως, ἔχοντος τὸ κῦρος διὰ τὸ ἔργον τοῦτο.

3. ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΑΓΑΠΗΣ

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ συνδέσμου τῆς ἀγάπης ἐγράφη καὶ ἡ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ τοῦ Ρώμης Κλήμεντος (96) ; Ἡ ἐπεξητήθη ἡ παρέμβασις τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κρίσιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου¹ ; Ἡ παρέμβασις ἐκείνη δὲν εἶχε χαρακτῆρα αὐταρχικόν. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ρώμης δὲν διεκδικεῖ δικαίωμα τι, ἀλλὰ περιορίζεται νὰ διατυπώσῃ προτροπὴν ἀδελφικὴν, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλε διὰ πρεσβείας τριῶν προσώπων. Ἀποφεύγει τὴν ἐξέτασιν τῶν αἰτίων τῆς κατὰ τῶν πρεσβυτέρων στάσεως, τὴν ὁποίαν ἐκίνησαν «ὀλίγα πρόσωπα προπετῆ καὶ αὐθάδη»², τάσσειται ὅμως ὑπὲρ τῶν πρεσβυτέρων. Ἡ συνηγορία τῆς δὲ ἀρύεται ἐπιχειρήματα ἐκ τῆς θείας διδασκαλίας, ἥτις εἶναι ὁ νόμος ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐρμηνεύς δὲ τοῦ νόμου τούτου γίνεται ὁ Κλήμης ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς εἰρήνης. Τοιοῦτον ὑπόμνημα ἠδύνατο οἱ Κορίνθιοι ν' ἀναγινώσκωσι συχνάκις³. Ὡστε ὁ σύνδεσμος τῆς ἀγάπης ὑπηγόρευσε τὴν παρέμβασιν ἐκείνην καὶ ὡς τοιαύτην ἐνόησε καὶ ἐδέχθη ἡ ἐκκλησία τῆς Κορίνθου. Ἡ προσωπικότης τοῦ Κλήμεντος, ἐπισκόπου ἐκκλησίας ἀποστολικῆς, ἐπέτρεψε τὴν παρέμβασιν, καθὼς καὶ ἡ προσωπικότης τοῦ Κορίνθου Διονυσίου, ἐπισκόπου ἐπίσης ἐκκλησίας ἀποστολικῆς, ἐπέτρεπε βραδύτερον τὴν πνευματικὴν τούτου ἐπικουρίαν εἰς ἄλλας Ἐκκλησίας.

4. ΣΩΜΑ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἄλλὰ καὶ ἡ φιλοξενία, τὴν ὁποίαν εὗρισκον ὄχι μόνον οἱ περιοδευταί, διδάσκαλοι καὶ εὐαγγελισταί, καὶ οἱ ὁμολογηταί τῆς πίστεως⁴, ἀλλὰ καὶ οἱ διάφοροι ἄλλοι πιστοί, ἐμαρτύρει περὶ τοῦ στενοῦ συνδέσμου τῶν μελῶν τῶν ἐκκλησιῶν πρὸς ἄλληλα. Ἀντιπρόσωποι τῶν ὁμόρων τῆς Σμύρνης ἐκ-

1. Ἡ παρέμβασις ὀφείλετο εἰς τὸν σύνδεσμον τῶν ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κορίνθου ἕνεκα τῆς σπουδαίας κορινθιακῆς παρουσίας ἐν Ρώμῃ, ἰσχυρίσθη ὁ P. Van Cauwelaert (L' intervention de l' Eglise de Rome à Corinthe vers l' an 96, ἐν «Revue d' hist ecclési.» XXXI (1835), σ. 267 ἔξ. Τὴν γνώμην ταύτην ἐπέκρινεν ὁ J. Zeiller, ἐν «Revue d' hist. eccl.» XXXI (1935), σ. 762 ἔξ. Πρβλ. τὴν ἀπάντησιν τοῦ P. Van Cauwelaert, αὐτ., σ. 765.

2. I, 1. «ἐν ἡ δύο πρόσωπα», XLVII, 6.

3. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. ἱστ. IV, 23, 11.

4. Ρωμ. 12, 13. Α' Τιμ. 3, 2. Ἐβρ. 12, 2. Α' Πέτρ. 3, 9. Διαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων, 12, 1—5.

κλησιῶν ἐδέχθησαν τὸν Ἰγνάτιον, μεταβαίνοντα εἰς Ρώμην διὰ τὸ μαρτύριον. Συνοδοὶ του γίνονται ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου Ὀνήσιμος καὶ ὁ διάκονος Βοῦρρος¹. Ἐκ Μαγνησίας καὶ ἐκ Τράλλων ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, διάκονοι προσέρχονται νὰ χαιρετήσωσι τὸν μάρτυρα². Ἀπευθύνεται δὲ οὗτος δι' ἐπιστολῶν πρὸς τὰς ἐκκλησίας, αἵτινες ἀπέστειλαν τοὺς ἀντιπροσώπους των, καὶ ζητεῖ τὰς προσευχὰς των ὑπὲρ τῆς διωκομένης ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας. Ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς Ρωμαίους, ἀποτρέπει αὐτοὺς πάσης ἐνεργείας πρὸς ματαίωσιν τοῦ μαρτυρίου του. Ὁ Ἰγνάτιος δὲν φεΐδεται ἐγκωμίων διὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης· «προκάθηται ἐν τόπῳ χωρίου Ρωμαίων», καὶ ὁ ἴδιος εἶναι «ἐπίσκοπος Συρίας», ἡγεῖται δηλαδὴ τῶν ἐν Συρίᾳ ἐκκλησιῶν³. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας διὰ τὸν Ἰγνάτιον εἶναι ἡ ἐκκλησία τῆς Συρίας. Ὡστε ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δευτέρου αἰῶνος αἱ ἐπισκοπαὶ τῶν μεγάλων πόλεων συγκεντροῦσι περὶ ἑαυτὰς τὰς ἄλλας ἐκκλησίας τῆς ἐπαρχίας.

Ἐκκλησία, ἣτις ἐπλήσσετο ὑπὸ τοῦ διωγμοῦ ἔσπευδε νὰ γνωστοποιήσῃ καὶ νὰ περιγράψῃ τὰ παθήματα αὐτῆς⁴. Ἡ ἐκκλησία τῆς Σμύρνης διὰ γράμματος πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίας περιέγραψε τὰ κατὰ τὸ μαρτύριον τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Πολυκάρπου. Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Λυῶν καὶ τῆς Βιέννης ἐξέβηκαν τὰ δραματικὰ γεγονότα τοῦ διωγμοῦ (178) πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Ἀσίας⁵. Ὅτε δὲ οἱ διωγμοὶ ἤρῃμουν τὰς ἐκκλησίας καὶ ἐσημειοῦντο ὁμαδικαὶ ἀποστασίαι, ἡ ἀδελφικὴ παρέμβασις τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν συντελεῖ εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ κακοῦ. Τοῦτο διαπιστοῦται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κορίνθου Διονυσίου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ὅτε μετὰ τὸ μαρτύριον τοῦ ἐπισκόπου Πουπλίου ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν εἶχε σχεδὸν ἀποστατήσῃ ἐξ ὀλοκλήρου, ὁ διαδεχθεὶς τὸν Πούπλιον, Κωδραῖτος, κα-

1. Ἐφεσ., 1, 2.

2. Μαγνησ., 2. Τραλλ., 1, 1.

3. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ χωρίου τούτου αἱ γνώμαι διίστανται. Ἄλλοι νομίζουσιν, ὅτι ὑπονοεῖ τὴν ἄμεσον ἐπιρροὴν τῆς ἐκκλησίας Ρώμης ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τῆς περιοχῆς (Bauer), καὶ ἄλλοι τὸ πρεσβεῖον τῆς τιμῆς τῆς ἐκκλησίας ἐκεῖνης, ὡς ἐδρευούσης ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους (Funk, Harnack, H. Boehmer, H. Achelis). Ὁ M. Goguel (L' Eglise primitive, σ. 172) συσχετίζει τὰς δύο λέξεις «προκάθηται», «προκαθημένη», καὶ διερωτᾷται ἐὰν πρόκειται περὶ φιλοσοφίας ἢ ἐκφράσεως τῶν ἀξιώσεων τῆς ἐκκλησίας Ρώμης, χωρὶς ὁμοῦ νὰ θεωρῇ δυνατὴν τὴν θετικὴν ἀπάντησιν ἐν τούτοις εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος θεωρεῖ τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης ἐδρευόντα ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῶν Ρωμαίων καὶ οὕτω «προκαθημένον» τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τῆς περιοχῆς, καθὼς καὶ ὁ ἴδιος, ἐπίσκοπος ὢν Ἀντιοχείας, προκαθῆται τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τῆς Συρίας καὶ οὕτω ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν γενικώτερον «ἐπίσκοπον Συρίας». Πρβλ. Ἐφεσ., 21, 2. Μαγν., 14, 1. Τραλλ., 13, 1. Ρωμ., 9, 1.

4. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. ἱστ., IV, 15.

5. Αὐτόφθ., V, 1, 3 ἐξ.

τέβαλε πολὺν ἀγῶνα διὰ τὴν ἀνασύστασιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Ἡ ἐπικουρία τοῦ Διονυσίου ἦτο πολὺτιμος, ὡς μαρτυροῦσα τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν πρὸς ἐκκλησίαν σκληρῶς δοκιμασθεῖσαν¹.

Ἄλλὰ καὶ εἰς ζητήματα προσωπικῆς φύσεως ἐδεικνύετο τὸ διαφέρον. Περὶ τοῦ πρεσβυτέρου Οὐάλεντος, γενομένου ἐνόχου μετὰ τῆς συζύγου του σοβαρᾶς πράξεως, ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς Φιλιππησίους μετὰ πολλῆς συνέσεως διετύπωσε τὴν σκέψιν του, συστήσας κυρίως προσπάθειαν πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν ἐνόχων. Ἡ προσωπικότης τοῦ ἐπιστέλλοντος ἔδιδε σπουδαῖον κῦρος εἰς τὰς προτροπὰς καὶ ὁδηγίας του. Καὶ τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῶν περιφημῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κορίνθου Διονυσίου (περὶ τὸ 170), τὰς ὁποίας ὁ Εὐσέβιος ἀποκαλεῖ «καθολικὰς» Ζῶντος τοῦ Διονυσίου αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἶχον ἀποτελέσει συλλογὴν, τῆς ὁποίας ἐπιούνητο χρῆσιν καὶ αὐτοὶ οἱ αἵρετικοί, ἀφοῦ πρῶτον ἐφρόντισαν νὰ ἀλλοιώσωσι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν². Ἡ πρόνοια τοῦ Διονυσίου ἐξετάθη μέχρι Κρήτης, Ἀμάστριδος καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Πόντου. Δικαίως ἐχαρακτηρίσθησαν «καθολικαί» αἱ ἐπιστολαὶ αὗται προήρχοντο ἀπὸ ἐπισήμου ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἶχε κῦρος διὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας, ἡ διδασκαλία δὲ καὶ αἱ κατευθύνσεις αἱ διδόμεναι ὑπὸ τοῦ Διονυσίου ἦσαν ἀποδεκταὶ ὑπὸ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν ἠνωμένων ἐν τῇ αὐτῇ πίστει, καθὼς δεικνύει ἡ ἐπιμελὴς συλλογὴ αὐτῶν. Οὕτω, μέλη πάντες τοῦ αὐτοῦ σώματος, ὁμολογοῦν τὴν πίστιν «εἰς μίαν ἁγίαν Ἐκκλησίαν». Τὴν ἐνότητα δὲ ταύτην ἐξέφραζον καὶ αἱ «συγκροτήσεις ἐπισκόπων»³.

5. ΚΟΙΝΑΙ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΕΙΣ

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 160-175 σημειοῦται «συγκρότησις» δηλαδὴ σύνοδος ἐπισκόπων, διὰ τὸ ζήτημα τῶν Μοντανιστῶν⁴. Ἡ σύνοδος ἔχει συνείδησιν τοῦ κύρους καὶ τῆς ἐξουσίας αὐτῆς, ἐρμηνεύουσα τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ κυροῦσα αὐτὴν δι' ἀποφάσεως καταδικαζούσης τὴν αἵρεσιν. Καὶ τὴν ἀπόφασιν ταύτην προφανῶς ἀνεκοίνωσε διὰ γραμμάτων πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξους ἐκκλησίας. Ἄλλὰ καὶ συσκέψεις τῶν ὁμῶρων ἐπισκόπων ἦσαν ἐν πληρῇ ἐνεργείᾳ διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ λήψιν ἀποφάσεων ἐπὶ τῶν διαφορῶν κοινῶν ὑποθέσεων.

Ἐπῆρχον ὁμῶς καὶ τοπικαὶ συνήθειαι καὶ παραδόσεις, αἵτινες ἦσαν

1. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. ἱστ., IV, 23, 2-3.

2. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. ἱστ. IV, 13, 12.

3. Αὐτόθι, V, 23, 2.

4. Αὐτόθι V, 16, 20. Πρβλ. Th. Zahn, Paralipomena, Die Chronologie des Montanismus, Forsch., V, 1893, σ. 55.

ἄσχετοι πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς πίστεως. Τὰς συνηθείας ταύτας ἐκάστη ἐκκλησία ἐτήρει ἐλευθέρως. Ὅτε δὲ ὁ πολὺς ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος ἦλθεν εἰς Ρώμην (155) διὰ νὰ συσκεφθῆ μετὰ τοῦ Ἀνικῆτου ἐπὶ διαφόρων θεμάτων, διὰ τὸ ζήτημα τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, ζήτημα καθαρῶς λειτουργικόν, οὐδεμίαν παρέμβασιν τοῦ Ἀνικῆτου ἐπέτρεψεν¹. Ἐκάτερος ἐξεπροσώπει ἰδίαν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐτήρει. Ἀμφότεροι συζητοῦν ὡς ἴσοι καὶ οὐδὲ ὅπως ὁ Ἀνικῆτος προέβαλεν ἰδιαίτερόν τι προνόμιον ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἑσωτερικὰ ἄλλης ἐκκλησίας διὰ ζήτημα ἄσχετον πρὸς τὴν πίστιν. Ἀργότερον ὁμοῦς ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης Βίκτωρ διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ρωμαϊκὴν συνήθειαν, μετεχειρίσθη τὸν ἐλιγμὸν τῆς ἀπομονώσεως τῶν Μικρασιατῶν. Δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιβάλλῃ κυριαρχικῶς τὴν ἀξιώσιν του, ἀλλ' ὠχυρώθη ὅπισθεν τῶν ἀποφάσεων τῶν συνόδων τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν. Ἐγνώριζεν, ὅτι ἡ πλειονότης τῶν ἐκκλησιῶν ἐώρταζε τὸ ἀναστάσιμον Πάσχα καὶ ἦτο βέβαιος περὶ τοῦ εὐνοϊκοῦ τῶν συνοδικῶν ἀποφάσεων, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος προεκάλεσεν. Ἀλλὰ παρὰ τὰς ἀποφάσεις ταύτας, ἡ ἐκκλησία τῆς Ἐφέσου οὐδὲ ὅπως ἐπτοήθη. Παρέμεινεν ἀκλόνητος εἰς τὴν παράδοσίν της, ἐνῶ ἀντεκκλησιαστικὸν διάβημα τοῦ Βίκτωρος, τολμήσαντος νὰ ἀποκόψῃ τῆς κοινωνίας τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἐφέσου, ἀπεδοκιμάσθη ζωηρῶς ὑπὸ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ δριμύτερον ὑπὸ τοῦ Εἰρηναίου². Ὁ Βίκτωρ ἀνεκλήθη εἰς τὴν τάξιν, διότι οὐδεμίαν τοιαύτην ἐξουσιοδότησιν εἶχε λάβει παρὰ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ οὐδὲν δικαίωμα ἀνεγνωρίζετο εἰς αὐτὸν τοιαύτης πρωτοβουλίας καὶ μάλιστα κατὰ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ Παύλου, τοῦ ἠγαπημένου μαθητοῦ καὶ τῶν «μεγάλων στοιχείων». Ἐδείχθη δέ, ὅτι ὁ Βίκτωρ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν συνόδων ἐπεζήτηε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἰδίαν του κυριαρχίαν. Ἄλλ' ἤδη κάτι τὸ σπουδαῖον ἐκλονίσθη ἐν τῇ ψυχῇ τῆς ἐκκλησίας³. Ἡ ἀρχαία ἔννοια τῆς ἐνότητος τῶν ἐκκλησιῶν ὑποχωρεῖ ὀριστικῶς. Ἡ στροφὴ τῆς Ρώμης πρὸς τὸν λατινισμόν, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Βίκτωρος, δημιουργεῖ νέας κατευθύνσεις, νέας καταστάσεις, νέας σκέψεις καὶ νέας θεωρίας. Κατενοήθη ἐγκαίρως, ὅτι ἡ ἐξάρτησις τῆς ἐπιστημότητος ἐκκλησίας τινὸς ἐκ τῆς πολιτικῆς σπουδαιότητος τῆς πόλεως ἐν ἣ ἐδρεύει, ἀπετέλει μέγιστον κίνδυνον διὰ τὰ σχεδιασθέντα ὑπὸ τοῦ Βίκτωρος. Ἡ ἀρχομένη συγκέντρωσις ἀπαιτεῖ πρὸς ἐδραῖωσιν ἄλλον θεμέλιον λίθον ἀδιάσειστον. Ἐπενοήθη οὕτω ἡ θεο-

1. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. ἱστ., V, 23—25.

2. Ὁ Εἰρηναῖος ἔγραψε πρὸς τὸν Βίκτωρα «προσηκόντως» (Εὐσεβίου, Ἐκκλ. ἱστ., V, 24), κατὰ τρόπον δηλαδὴ ὅστις ἠρμολε καὶ ἐπεβάλλετο ἐκ τῆς σημασίας τῆς πράξεως. Ἡ μετάφρασις τοῦ E. Grapin «respectueusement» δὲν ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν τῆς ἑλληνικῆς λέξεως.

3. Δὲν νομίζομεν, ὅτι ἐν τέλει ἡ Ρώμη «ἐθροιάμβευσε», καθὼς γράφει ὁ M. Goguel (L' Eglise primitive, σ. 186). Ἐπεβλήθη ἁπλῶς τὸ ἔθος τὸ ἐπικρατοῦν εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐκκλησιῶν.

ρία τοῦ «Σὺ εἶ Πέτρος», καὶ ἐπὶ ταύτης στηριζόμενος ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης, ἠγωνίσθη ἀνενδύτως νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ συμπάσης τῆς Ἐκκλησίας.

6. ΣΤΡΟΦΗ ΔΙΧΑΣΤΙΚΗ

Ἦδη ὁ «μοδερνιστῆς» ρωμαιοκαθολικὸς Schnitzer¹ προέβαλε τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ἢ ρῆσις «Σὺ εἶ Πέτρος» ἐδημιούργησε τὴν παπασύνην, ἢ ἐὰν ἢ παπασύνη ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς ρήσεως ἐκείνης. Ἐξ ὧων, ἐν τούτοις, γνωρίζομεν ἱστορικῶς, ἢ ἐκκλησία τῆς Ρώμης κατὰ πάντα ἑλληνικὴ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, μακρὰν φυλετικῶν διακρίσεων, μέχρι τοῦ Στεφάνου οὐδέποτε προέβαλε διοικητικὸν πρωτεῖον, πηγάζον ἐκ διαδοχῆς τοῦ Πέτρου. Κατὰ τὰς ἀναφύσεις ξυρῖδας περὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀφέσεως τῶν βαρέως ἀμαρτανόντων, ὁ Τερτυλλιανὸς ἐξεφράσθη ὡς ἐξῆς: «Μαθητάω, ὅτι ἔχει δημοσιευθῆ ἀπόφασις, ἀπόφασις ἀληθῶς ἀνέκκλητος. Εἰς ὕπατος ποντίφηξ, εἰς ἐπίσκοπος ἐπισκόπων, ἀπεφάσισεν· ἐγὼ συγχωρῶ τὰ ἀμαρτήματα τῆς μοιχείας καὶ τῆς πορνείας εἰς τοὺς μετανοοῦντας»². Μετὰ τοὺς σαρκασμοὺς τούτους, διερωτώμενος ὁ Τερτυλλιανὸς ποῦ ἐστηρίχθη αὐτὸς ὁ «ἐπίσκοπος τῶν ἐπισκόπων» νὰ ἐκδώσῃ τὴν ἀνέκκλητον ἀπόφασίν του, συνεχίζει· «ἐπειδὴ ὁ Κύριος εἶπεν εἰς τὸν Πέτρον «ἐπὶ ταύτης τῆς πέτρας οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν», καὶ «δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς», διὰ τοῦτο ἰσχυρίζεσαι ὅτι εἰς σὲ διέβη ἢ ἐξουσία τοῦ λύειν καὶ δεσμῆν, δηλαδὴ πρὸς πᾶσαν ἐκκλησίαν συγγενῆ τῷ Πέτρῳ; (ad omnem ecclesiam Petri propinquam?) τίς εἶσαι διὰ νὰ ἀνατρέψῃς καὶ ἀλλάξῃς τὴν ἐκδηλον πρόθεσιν τοῦ Κυρίου, ἐμπιστευομένου εἰς τὸν Πέτρον προσωπικῶς (personaliter) τὴν ἐξουσίαν ταύτην; «Ἐπὶ σοί, λέγει, οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν καὶ δώσω εἰς σὲ τὰς κλεῖς καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ ἐὰν δήσῃς ἢ λύσῃς, σὺ, καὶ οὐχὶ πᾶν ὃ, τι λύσωσιν ἢ δήσωσιν». Ἀνεξαργτήτως τοῦ ζητήματος, ἐὰν ὁ Τερτυλλιανὸς ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης Κάλλιστον³, πρὸς τὸν

1. Hat Jesus das Papstum gestiftet? Augsburg, 1910, δ. 82. Ὁ Schnitzer συμπεραίνει, ὅτι ἢ παπασύνη ἐδημιούργησε τὸ «Σὺ εἶ Πέτρος». Ὁ J. Grill (Der Primat des Petrus. Tübingen. 1904, σ. 79) νομίζει τὴν ρῆσιν ἐκείνην παρεμβληθεῖσαν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βίκτωρος. Ἄλλοι ἀπορρίπτουν τὴν γνησιότητα τοῦ χωρίου τοῦ Ματθαίου, ἐν οἷς ὁ R. Bultmann, ἐν «Theologische Blätter» XX (1941), σ. 265—279.

2. De pudicitia, I. Δέον νὰ σημειωθῆ, ὅτι ὁ Τερτυλλιανὸς εἶχε μεταστῆ εἰς τὸν Μοντανισμόν, ὅτε ἔγραφε ταῦτα.

3. Ἀπὸ τῆς εὐρέσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰησοῦ, Κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἔλεγχος, ἐν ᾧ ὁ λόγος περὶ «ὄρου τοῦ Καλλίστου», (Θ', 12), πολλοὶ ἱστορικοὶ δέχονται,

Καρχηδόνος Ἀγριππίνον¹, προέχει ἡ ἐξέτασις τῆς ἐννοίας τῆς φράσεως «ad omnem ecclesiam Petri propinquam». Ἡ ἀπόφασις ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς αὐθεντίας τοῦ Πέτρου. Κατὰ τὸν Τερτυλλιανόν, ἡ ἐπαγγελία ἐδόθη προσωπικῶς εἰς τὸν Πέτρον καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἢ εἰς τοὺς ἐπισκόπους γενικῶς. Κατὰ τὴν σκέψιν τοῦ Τερτυλλιανοῦ, οὐδεὶς ἐπίσκοπος δύναται νὰ νομίξῃ ἑαυτὸν ἐπίσκοπον τῶν ἐπισκόπων τασσόμενος ὑπεράνω πάντων τῶν ἄλλων ἐπισκόπων καὶ λαμβάνων ἀποφάσεις μονομερεῖς ἐπὶ ζητημάτων διαφερόντων πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπειδὴ νομίζει ὅτι ἔχει ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν ὁ Χριστὸς παρεχώρησε προσωπικῶς εἰς τὸν Πέτρον. Ἀλλὰ μήπως οἱ σαρκαστικοὶ ἀκριβῶς ἐκείνοι λόγοι ἐνέπνευσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν Ρώμης τὴν φιλοδοξίαν, ὅπως συγκατασκευάσῃ πρωτεῖον δικαιοῦμενον ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς²; Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τοιοῦτο πρωτεῖον μέχρι τέλους τοῦ δευτέρου αἰῶνος δὲν ἀπαντᾶται. Κατὰ τὸν Τερτυλλιανόν καὶ τὸν Κυπριανόν, τὸ πρωτεῖον τοῦτο χαρακτηρίζει τὴν ἐξουσίαν παντὸς ἐπισκόπου, ἀνεξαυτήτως ἐπισκοπῆς, διότι πᾶς ἐπίσκοπος εἶναι καὶ διάδοχος τοῦ Πέτρου καὶ ὡς τοιοῦτος δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος μετὰ τυραννικῆς ἀπολυταρχίας, ἀλλὰ ποιμὴν ὑπεύθυνος ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας. Ὅτε ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης Στέφανος (254—257) προέβαλε τὸ πρωτεῖόν του ὡς διαδόχου τοῦ Πέτρου, ἡ σύγκρουσις πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὰς ἐκκλησίας ἦτο δεινὴ. Εὐθύς ἀμέσως ἐξεδηλώθη ἡ ἀντιπάθεια πρὸς τὸν «πάπαν» τῆς Καρχηδόνος. Καὶ ἡ ἀντιπάθεια δὲν ἐβράδυνε νὰ μεταβλῆ εἰς ἀγρίαν διαπάλην. Ρώμη καὶ Καρχηδὼν ἐμφανίζονται ἀσυμβίβαστοι καὶ ἐνώπιον τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ὅ,τι ἐπεχείρησεν ὁ Βίκτωρ κατὰ τῶν Μικρασιατῶν, ἐπιτηδείως μεταχειρισθεὶς τὰς συνόδους τῶν ἐκκλησιῶν, ἐπαναλαμβάνει ὁ Στέφανος κατὰ τῶν ἀφρικανῶν διὰ τὸ ζήτημα τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν. Ἡ διαφορὰ τοῦ «ἐλιγμοῦ» ἦτο, ὅτι ὁ μὲν Βίκτωρ ὠχρωθῆ ὀπισθεν τῆς ὁμοφωνίας τῶν ἐκκλησιῶν, ἐνῶ ὁ Στέφανος ἐζήτησε νὰ ἐπιβληθῆ «τυραννικῶς», ὡς διάδοχος τοῦ Πέτρου, ἐπιτάσσωσιν εἰς τοὺς ἀφρικανοὺς νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὰς ἐντολάς του. Ἀλλ' ὁ Κυπριανὸς εἰς τὴν συγκληθεῖσαν ἐν Καρχηδόνι σύνοδον (259) εἶπε τὰ ἑξῆς· «Μᾶς ἀπομένει νὰ ἐμφράσωμεν μίαν πρὸς μίαν τὴν γνώμην

ὅτι ὁ Τερτυλλιανὸς ὑπονοεῖ τὸν Κάλλιστον Ρώμης (217—222). A. Harnack, ἐν Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften. Phil.—hist. klasse, XVIII (1927). H. Lietzmann, Hist. de l'Eglise ancienne, trad. du prof. A. Jundt. Paris, 1937, II, 251, J. Lebreton, ἐν Fliche—Martin, Hist. de l'Eglise. Paris, 1946, II, 80.

1. Κατὰ τὸν P. Galtier, Le véritable édit de Calliste, ἐν Revue d'histoire ecclésiastique, XXIII (1927), 465—488. G. Bardy, ἐν Revue des sciences religieuses, IV (1924), 1—25).

2. E. Caspar, παρὰ M. Goguel, L'Eglise naisante, σ. 195.

ἡμῶν, χωρὶς νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι κρίνομέν τινα, ὅτι ἐκκόπτομεν τῆς κοινωσίας τοὺς μὴ συμμεριζομένους τὴν γνώμην ἡμῶν. Διότι οὐδεὶς μεταξὺ ἡμῶν ὀρθοῦται εἰς ἐπίσκοπον τῶν ἐπισκόπων, οὐδεὶς τυραννεῖ τοὺς συναδέλφους του, οὔτε τοὺς τρομοκρατεῖ διὰ νὰ ἐκβιάσῃ τὴν συγκατάθεσίν των, ἀφοῦ πᾶς ἐπίσκοπος εἶναι ἐλεύθερός...»¹. Τὰς συνοδικὰς ἀποφάσεις ἐπὶ τοῦ πολυκρότου ζητήματος ὁ Κυπριανὸς ἀπέστειλε πρὸς τὸν «ἀγαπητὸν ἀδελφὸν» Στέφανον, πρὸς δὲ τὸν «ἀγαπητὸν ἀδελφὸν» Φιρμιλιανὸν ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας διὰ τοῦ διακόνου Ρογατιανοῦ. Εἰς τὸν Στέφανον ἔγραψεν, ὅτι ἡ «ἀπόφασις» τῆς συνόδου διέφερε «τὴν ἱερατικὴν αὐθεντίαν, τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας»². Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας ἦσαν σύμφωνοι μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀφρικῆς, ἡ ἀπάντησις δὲ τοῦ Φιρμιλιανοῦ περιεῖχε δριμυεῖς χαρακτηρισμοὺς περὶ τοῦ Στεφάνου³.

Καὶ ὁ μὲν ἐπεγεγθεὶς διωγμὸς ἐπὶ τοῦ Οὐαλεριανοῦ ἔθηκε τέραμα εἰς τὴν δεινὴν ταύτην σύγκρουσιν. Πλὴν ὁ Κυπριανός, καθὼς καὶ ὁ Τερτυλλιανός, δὲν ἠνείχετο τὴν ἀρχὴν τοῦ «ἐπισκόπου τῶν ἐπισκόπων», οὔτε τὴν τυραννικὴν ἐπιβολήν, τὴν ἐξουδετεροῦσαν τὸ ἐπισκοπικὸν σῶμα. Ἄλλ ἡ Καρχηδῶν δὲν ἦτο ἡ Ἀσία τῶν «μεγάλων στοιχείων» καὶ ὑπέκλυσε τελειωτικῶς. Ἡ δριμύτης δὲ τοῦ Φιρμιλιανοῦ ἐδείκνυεν, ὅποιον χάσμα μέγα ὑπῆρχε μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως. Καθ' ὅσον δηλαδὴ ἡ Ρώμη ἤρξατο ἐφαρμόζουσα ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν κατὰ τὰ σχέδια τῆς ρωμαϊκῆς πολιτικῆς, κατὰ τοσοῦτον ὁ διχασμὸς τῶν δύο κόσμων ἀπέβαινε βαθυτέρος. Ἡ ἀνατολὴ ἦτο πηγὴ ζωῆς διὰ τὸν δυτικὸν κόσμον. Εἶχε δὲ ἤδη κατανοηθῆ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου, ὅτι ἡ ἀναγέννησις τοῦ παρακαμζόντος ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ διάσωσις τῆς ἐνότητος αὐτοῦ, ἀπῆτει τὴν δημιουργίαν νέου πολιτικοῦ κέντρου⁴. Ἡ τελευταία ἀδυσώπητος καὶ τελειωτικὴ μάχη ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπέδειξε τὸ μάταιον τῆς προσπαθείας πρὸς ἐκμηδένισιν αὐτοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἀπὸ τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀσίας καὶ Πόντου καὶ τοῦ Δουνάβωος καὶ τοῦ Ροδανοῦ καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Μεσογείου ἀπετέλει συμπαγῆ χριστιανικὸν πληθυσμὸν, τὸν ὅποιον οὐδὲν μαγύριον καὶ οὐδεὶς διωγμὸς ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ. Ἦτο ἐμφανές, ὅτι ἠγνοίγετο εἰς τὸν ἑλληνισμὸν τοῦτιον, ἐν κλήρει ρωμαϊκῆ κατακτῆσει καὶ ἀφανιστικῆ

1. Sententiae episcoporum numero LXXXVII de haereticis baptizandis, ἔκδ. Hartel, σ. 434—61.

2. Cypriani, Epist. LXXII, I, 1· ἔκδ. Bayard.

3. Cypriani, Epist. LXXV, II 1· ἔκδ. Bayard. Ὁ J. Zeiller (Fliche-Martin, ἐνθ' ἄν., II, 203) γράφει μὲν ὅτι ὁ Φιρμιλιανὸς συνέκρινε τὸν Στέφανον πρὸς τὸν Ἰούδαν, ἀποσιωπᾷ ὅμως τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Στεφάνου περὶ τοῦ Κυπριανοῦ ὡς ψευδοπροσκόλου, ἐργάτου δολίου κλπ. Πρβλ. H. Lietzmann, ἐνθ' ἄν., II 240.

4. H. Lietzmann, ἐνθ' ἄν., III, 141.

ὑποδουλώσει, νέα ἱστορικὴ περίοδος νέου πνεύματος, νέας δυνάμεις. Ἡ περίλαμπρος αὕτη ἱστορικὴ περίοδος ἄρχεται μετὰ τοῦ μ. Κωνσταντίνου.

7. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

Ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐγκνείται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς νέας ταύτης καὶ ἀνεκτιμήτου ἱστορικῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σχεδίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο εἰσέτι ὄριμον νὰ ἐφαρμοσθῆ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου· ὁ μέγας Κωνσταντίνος συνέδεσε τὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ πόλεως νέας, ἧτις ἦτο τὸ φυσικὸν κέντρον τοῦ νέου τούτου κόσμου. Ἡ ἀντίθεσις ἄλλως μεταξὺ ἑλληνικῆς ἀνατολῆς καὶ λατινικῆς δύσεως ἦτο ἰσχυροτάτη, ἐδηλοῦτο δὲ σαφῶς καὶ εἰς τὴν «τετραρχίαν», τὴν ὁποίαν εἰσῆγαγεν ὁ Διοκλητιανός. Ἡ κυβέρνησις τοῦ κράτους διενεμήθη μεταξὺ δύο αὐγούστων ἰσοτίμων, ὧν ὁ εἰς θὰ ἤδρευεν εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος καὶ ὁ ἕτερος εἰς τὸ δυτικόν. Ἐκαστος αὐγούστος ἐβιοθεῖτο ὑπὸ ἐνὸς καίσαρος, ἔχοντος δικαίωμα διαδοχῆς ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ αὐγούστου. Ὁ Διοκλητιανός ἔλαβε τὰς ἀσιατικὰς διοικήσεις καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἤδρευεν ἐν Νικομηδείᾳ. Ὁ Μαξιμιανός ἔλαβε τὴν Ἰταλίαν, Ἀφρικὴν καὶ Ἰσπανίαν καὶ εἶχε κέντρον τὰ Μεδιόλανα. Ἐκ τῶν καισάρων ὁ Γαλέριος εἶχε τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου καὶ τὰς γειτονικὰς πρὸς τὸν Δούναβιν ἐπαρχίας, κέντρον δὲ τὸ Σίριμιον (παρὰ τὴν σημερινὴν Μητροβίτσαν). Ὁ δὲ Κωνσταντίνος Χλωρός, τὴν Γαλατίαν, ἧς ἔδρα οἱ Τρηοῦροι καὶ τὴν Βρετανίαν, ἧς ἔδρα τὸ Ἐβόρακον (Ἰόρκη).

Ἡ τοιαύτη διοικητικὴ μεταρρυθμίσις καὶ ἡ δημιουργία νέων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν κέντρων ἐμείου σπουδαίως τὴν αἴγλην τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Ὁ Διοκλητιανός παραλλήλως ἐζήτησε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ λατινισμοῦ. Ἄλλ' ὁ μέγας διωγμὸς ὁ ἐγεγρεῖς κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ (303) ἀπέδειξεν ὅτι τὸ χριστιανικὸν πρόβλημα παρέμενεν ἀκέραιον, οἱ δὲ σκληρότατοι τῶν διωγμῶν ἀντὶ νὰ λύσῃσι τοῦτο, ἐπνύξανον τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ. Τὸ χριστιανικὸν πρόβλημα ἦτο σπουδαιότατον διὰ τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀφοῦ οἱ διωγμοὶ συνέτριβον μᾶλλον τὴν αὐτοκρατορίαν ἢ τὸν Χριστιανισμόν, ὑπελείπετο ἡ ὁδὸς τῆς ἀνεξιθρησκείας, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ὁ Κωνσταντίνος· «Μηδεὶς τὸν ἕτερον παρενοχλείτω· ἕκαστος ὅπερ ἡ ψυχὴ βούλεται, τοῦτο καὶ πραττέτω... οἱ δ' ἑαυτοὺς ἀφέλκοντες, ἐχόντων βούλομενοι τὰ τῆς ψευδολογίας τεμένη...»¹. Τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὸν νέον προσηνατολισμόν τοῦ Κωνσταντίνου. Αἱ νέα δυνάμεις, τὰς ὁποίας ἔδιδεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὁ ἑλληνικὸς χριστιανικὸς κόσμος, ἀπῆλθον καὶ νέαν πρωτεύου-

1. Εὐσεβίου, Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου, II, Νς', Migne, 20, 1032.

σαν ἐν τῇ ἀνατολῇ, «πόλιν ἀντίρροπον τῆς Ρώμης»¹, μετὰ συγκλήτου καὶ ὑπάρχων, ἀλλὰ πόλιν Ἑλληνικὴν ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως, τῆς ἱστορίας, τῆς ἐπικρατοῦσης γλώσσης καὶ τοῦ κυριαρχοῦντος στοιχείου².

Αἱ κρίσεις τῶν διαφόρων ἱστορικῶν ἐπὶ τῶν γεγονότων τούτων, τὰ ὁποῖα ἤλλαξαν τὴν ἱστορικὴν μορφήν τοῦ κόσμου, εἶναι λίαν διάφοροι καὶ ἀντιφατικοί. Αἱ πλείοται τῶν κρίσεων εἶναι λίαν ἐξεζητημένοι καὶ διὰ τοῦτο αὐστηροὶ καὶ μεροληπτικοί. Ὁ Κωνσταντῖνος νομίζεται, παρὰ τὴν μεγάλην πολιτικὴν του δξυδέρκειαν, ἐγωϊστῆς, ἐπηρεαζόμενος ἐκ τῶν ἐντυπώσεων τῆς στιγμῆς· κατώρθωσε μὲν ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου, ἀλλ' εὐθύς, λέγουσιν, κατήνεγκε βαρὺ πλῆγμα κατ' αὐτῆς. Διότι ἡ ἰδρυθεῖσα Κωνσταντινοῦπολις δὲν ἦτο ἀπλῶς διαμονὴ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ λόγους στρατηγικούς, καθὼς τὰ Μεδιόλανα, τὸ Σίρμιον κλπ., ἀλλ' ἡ πρωτεύουσα πάσης τῆς ἀνατολῆς, ἴση πρὸς τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν³.

Ἄλλοι ἱστορικοί, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ ἀμφισβητήσουν τὸ νέον πνεῦμα τὸ εἰσαγόμενον διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, διατίθενται εὐμενέστερον πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀποστολὴν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ δὲν ἀπορρίπτουν τὴν εἰλικρίνειαν τῶν χριστιανικῶν αἰσθημάτων του⁴. Ὁ νέος κόσμος, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργει ὁ Χριστιανισμός, ἐπεβλήθη πλήρως. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐνόησεν. Εἰσέρχεται μετὰ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὴν νέαν ἱστορικὴν περιόδον. Καὶ ἡ νέα αὕτη περίοδος ἄρχεται διὰ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰδρύ-

1. Ζωσίμου, Ἱστορία, 2, 30, ἐκδ. Βόννης, σ. 95.

2. E. Albertini, L'empire Romain. Paris, 1929, σ. 330.

3. Ὁ γερμανὸς «ἱστορικός» J. Burckhardt (Die Zeit Constantin's des Grossen¹. Leipzig, 1924) δὲν κατώρθωσε ν' ἀνακαλύψῃ ἄλλο τι ἐν τῷ Κωνσταντίνῳ ἢ φιλοδοξίαν, πάθος ἐξουσίας, γυμνότητα πάσης θρησκείας, ἐγωϊσμόν ἐν πορφύρᾳ. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ B. γράφει καὶ ὁ V. Duruy (Histoire des Romains. Paris, 1885, VII, 102) ἄνευ οὐδεμιᾶς κριτικῆς ἐρεύνης. Διὰ τὸν E. Schwartz (Kaiser Constantin und die Christliche Kirche. Leipzig-Berlin, 1913, σ. 2) ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο παγκόσμιος κυρίαρχος μετὰ διαβολικῆς δξυδεορκειᾶς. Νομίζει δὲ ὁ E. Stein (Geschichte der spätromische Reiches. Wien, 1928, I, 146-7) ὅτι προσήρμοσε τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὰ κρατικὰ πλαίσια, ὑποστάς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Περσικοῦ ζωροαστροισμοῦ. «Αἰνιγματικὴν» δὲ ὑπολαμβάνει τὴν μορφήν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ὁ Karl Höhn (Konstantin der Grosse. Leipzig, 1940).

4. Ο A. Harnack (Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten, t. II, Leipzig, 1906, 2. Aufl., 276—283) δέχεται, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος διέκρινε καλῶς ὅτι ὤφειλε νὰ γείνη. Τὸν θρίαμβον δὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ, περικλείοντος δύναμιν ὑπερφυᾶ, ἐπετάχυνεν ἡ εὐμένεια τοῦ Κωνσταντίνου, ὑποστηρίζει ὁ E. Krels (Konstantin der Grosse und seine Zeit. «Gesammelte Studien» herausgegeben v. F. J. Dölger. Freiburg i. Breisgau, 1913, σ. 2). Πρὸβλ. J. Maurice, Constantin le grand. Paris, 1925, σ. 31—36. Ὁ C. Jullian (Hist. de la Gaule. Paris, 1926, VII, I, 190) εἶναι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Burckhardt, καίτοι ζητεῖ νὰ μετριάζῃ τὴν δριμύτητα τῶν κρίσεων του, δεχόμενος τὸ εἰλικρινὲς τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Κωνσταντίνου.

σεως τοῦ κέντρου, τὸ ὅποιον δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ εἶναι ἡ παλαιὰ Ρώμη, ἣς ἡ δύναμις ἀπὸ πολλοῦ εἶχε δύσει. Ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος τῆς ἀνατολῆς δὲν εἶχε μὲν ἐλευθερωθῆ πολιτικῶς ἀπὸ τῆς Ρώμης, εἶχεν ὅμως ἀναγεννηθῆ πνευματικῶς διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ δὲ τοιαύτη ἀναγέννησις ἐδημιούργει καὶ νέας πολιτικὰς καταστάσεις, τῶν ὁποίων τὴν ὑψίστην ἱστορικὴν σημασίαν διέκρινε σαφῶς ὁ Κωνσταντῖνος. Ὁ νέος οὗτος ἑλληνικὸς καὶ χριστιανικὸς κόσμος ἔδιδε νέαν βίασιν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπετέλει ἰσχυρὸν προπύργιον αὐτῆς κατὰ τῶν ἀνεξαντλήτων εἰσβολῶν τῶν βαρβαρικῶν ὀρδῶν καὶ ἐπὶ πλέον ἡ ἀκατάβλητος ζωπικότης του, ἡ περιλαμπρὸς πνευματικὴ του ἀκμὴ, αἱ μεγάλαι του ἱστορικαὶ παραδόσεις, ἀνεδείκνυον αὐτὸν ἐστὶν ἑξαπλώσεως τοῦ χριστιανικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀνὰ τὰς ἀπεράντους χώρας τῶν βαρβάρων. Μόνος ὁ ἑλληνικὸς χριστιανικὸς κόσμος ἠδύνατο νὰ ἐμφυσησῆ τὸ πνεῦμα τῆς ἀναγέννησεως τῆς αὐτοκρατορίας τὸ ὅποιον ματαίως οἱ ἐκτὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐζήτουν νὰ ἐπιτύχουν εἰς δυνάμεις, αἵτινες ἀνεκκλήτως εἶχον παρακμάσει. Οἱ μεγάλοι διωγμοί, τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων τὸ χυθὲν ἀφθόνως, τὰ σκληρὰ μέτρα κατὰ παντὸς χριστιανικοῦ, ἡ ἐπιδιωχθεῖσα συντόμως ἀναγέννησις τῆς εἰδωλολατρείας, εἶχον δώσει ὠριμότητα εἰς τὴν πολιτικὴν. Τὴν ὠριμότητα ταύτην ἐνσαρκώνει ὁ Κωνσταντῖνος, συγκεντρῶν τὸν χριστιανικὸν κόσμον περὶ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν Ρώμην τοῦ Βοσπόρου¹. Ἐχων πλήρη συνείδησιν, κατὰ τὸν Lietzmann², τοῦ μεγαλείου τῆς ἐπιχειρήσεώς του, ἠθέλησε νὰ θεμελιώσῃ πόλιν χριστιανικὴν.

Ἡ γενναιοδωρία τοῦ Κωνσταντίνου διὰ τὴν ἵδρυσιν ναῶν, τὴν διακόσμησιν καὶ τὴν προίκισιν αὐτῶν, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ κλήρου, ὑπῆρξεν ὄντως βασιλική³. Ὅ,τι ὅμως προκαλεῖ ἰδιαίτερον ἐντύπωσιν, εἶναι τὸ γεγονόςς ὅτι δὲν ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων. Τιμᾷ ἰδιαίτερως τοὺς φέροντας τὰ στίγματα τοῦ μαρτυρίου καὶ ἀσπάζεται τὰ στίγματα ταῦτα, ἀλλὰ δὲν βλέπομεν νὰ δίδονται ἐπισήμως προτιμήσεις εἰς ἐπισκόπους μεγάλων μητροπόλεων. Ἡ παλαιὰ Ρώμη ἠννοήθη διὰ τῆς ἱδρύσεως ναῶν καὶ εἰς τὸν ἐπίσκοπον αὐτῆς ἐδόθη τὸ ἀνάκτορον τοῦ Λατερανοῦ, ἀλλ' οὐδόλως, ἀπένευμε καὶ ἰδιαίτερόν τι προνόμιον, οὐδ' ἀφήκεν εἰς

1. L. Duchesne, Hist. ancienne de l'Eglise, Paris 1910, II, 89.

2. Hist. de l'Eglise ancienne. Paris 1941, III, 448. Ὁ J. Maurice (Numismatique constantinienne. Paris, 1911, II, LXXVI-LXXXII καὶ σ. 482-492) γράφει, ὅτι τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον διετήρησε τοὺς εἰδωλατρικoὺς ναοὺς, ἀλλὰ μετὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ 330 ἔπαυσε πᾶσα ἐθνικὴ λατρεία ἐν ΚΠόλει. Ἀντιθέτως, ὁ L. Brehier (Constantin et la fondation de Constantinople, ἐν Revue Historique, CXIX (1915), σ. 24, 26) νομίζει, ὅτι ἡ πόλις ἔλαβεν ὅπιν χριστιανικὴν, μόνον ἀφοῦ ὁ Χριστιανισμὸς ἐπεκράτησε καθ' ἅπαν τὸ κράτος. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι ἀσύστατος.

3. Εὐσεβίου, ἐνθ' ἀν. III, 48. L. Duchesne, Liber Pontificalis, I, 172-180.

αὐτόν, κατὰ τὸν Ε. Caspar¹, ἀρμοδιότητά τινα διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν. Ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς εἶναι αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος. Συγκαλεῖ τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὁρίζει τὴν ἔδραν τῆς, διεθύνει τὰς συζητήσεις καὶ ἐγκρίνει τὸν ὅρον τῆς πίστεως. Οὐδόλως ὁμως πρέπει νὰ νοηθῇ ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος οὕτω ἤρε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐλευθερίαν. Ὅ,τι σπουδαίως διέφερεν αὐτὸν ἦτο ἡ πνευματικὴ ἐνότης τοῦ κράτους, ἡ ἐνότης ἐν τῇ αὐτῇ πίστει, ἥτις ἐνότης ἦτο ἀπαραίτητος καὶ διὰ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Καὶ κατὰ τοῦτο ἡ πολιτικὴ δεξυδέρχεια τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς ἦτο ὄντως θαυμαστή. Διότι αἱ βραδύτερον ἀναφανῆσαι νέαι αἱρέσεις, ἀπέβησαν ἡ πηγὴ ἀνεπανορθώτων συμφορῶν διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ φροντίς δὲ τοῦ Κωνσταντῖνου διὰ τὴν ἐνότητα ἐν τῇ πίστει οὐδόλως ἠμπόδισε τὴν Σύνοδον, ὅπως ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ καθορίσῃ τὰ διοικητικὰ ὅρια τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν, καθὼς καὶ πειθαρχικὰ μέτρα διὰ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν τῆς Ἐκκλησίας.

(Συνεχίζεται)

1. *Geschichte des Papstums*. Tübingen, 1930, I, 122—3. Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ J.—R. Palanque, ἐν *Fliche—Martin*, ἐνθ' ἀν., III, 36.